

F. W. Rappard

Staatsbosbeheer

1 Karakter van getijdebossen

Getijdebossen vindt men op deze wereld in grootste uitgestrektheid en meest volledige ontwikkeling in het mondingsgebied van rivieren. Het zijn bossen, die kunnen blijven bestaan en tot ontwikkeling komen in gebieden, die onderhevig zijn aan werking van eb en vloed.

In Nederland komt dit type voor in die delen van de delta, waar het zoete water door de inwerking van eb- en vloedverschijnselen periodiek wordt opgestuwd. Op onze breedtegraad ontbreken zout- en brakwater-getijdebossen of echte vloedbossen, overhevig aan directe invloed van de zoute zee. De laatste vindt men in de tropen en in de subtropen. Men kent op zijn minst wel afbeeldingen van mangrovebossen.

Boomsorten van dergelijke bossen zijn aangepast aan het leven op terreinen met periodieke overstromingen. In Nederland betreft het hoofdzakelijk wilgensoorten, ondersoorten en onderlinge kruisingen van wilgen. Zonder menselijk ingrijpen en zonder cultuur – de buitendijkse griendcultuur – zouden wilgensoorten eveneens grote delen van het buitendijkse zoetwatergetijdengebied van de Nederlandse delta hebben gezet. Met zijn buitendijkse griendcultuur heeft de mens vanouds wilgensoorten tot de grenzen van bestaansmogelijkheden van wilgen op dit soort terreinen uitgebreid. Dergelijke cultuurbossen van het deltagebied kunnen evengoed tot getijdebossen worden gerekend. Mennema (3) karakteriseert dit soort bossen eveneens met een duidelijke naam: "oevervloedbossen".

2 Landbouw, bosbouw of beide?

Wij stipten boven al aan, dat het voorkomen van wilgen op buitendijkse deltaterreinen in Nederland in de vorm van griendcultuur door de mens is bevorderd. Ook is, zelfs in groter oppervlak en in totaal grotere produktie, griendcultuur gevestigd op binnendijs gelegen terreinen. Die hebben een ander karakter. Aan het onderscheid zouden afzonderlijke hoofdstukken dienen te worden gewijd, hetgeen te ver zou voeren. Het totaal oppervlak en de totale produktie afkomstig van binnendijs gelegen grienden, is in Nederland altijd wel groter geweest dan

die van de getijdebossen. De produktie per hectare is, naar volume gemeten, groter op het gebied van de getijdebossen.

Het is geen wonder, dat vraagstukken betreffende de griend- of wilgenteelt, wijze van aanleg en keuze van te planten wilgensoorten, bedrijfsvraagstukken dus, tot het gebied van de Landbouw werden gerekend. Ir. W. D. J. Tuinzing, Consulnt voor de riet- en griendcultuur te Wageningen, vond er een deel van zijn levenswerk. Het oogsten van griendprodukten geschiedt immers – als in de landbouw – in korte omlopen. De mogelijke omlooptijd bij oogst van het gewas, bijvoorbeeld van produktie van rijshout voor waterwerken – daarvan zijn wellicht buitendijkse grienden de belangrijkste leverancier – is er op zijn hoogst vier jaren. Bij langere omloop wordt nauwelijks of geen bruikbaar produkt meer verkregen, bovendien is zo'n overjarige griend niet of heel moeilijk en dan nog maar met hoge investeringskosten weer in normale produktie te brengen.

De korte omloop is een doorslaggevende reden geweest, de griendcultuur, dus ook het bedrijf op terreinen van getijdebossen, organisatorisch tot de landbouw te rekenen. Aangezien houtgewas werd en wordt geproduceerd, zou gesteld kunnen worden, dat verzorging van getijdebossen ligt op raakvlakken van land- en bosbouw. Deze opvatting vindt o.a. steun in de Boswet (Wet van 20 juli 1961 Stb 256, houdende nieuwe bepalingen ter bewaring van bossen en houtopstanden, later enige malen aangevuld.)

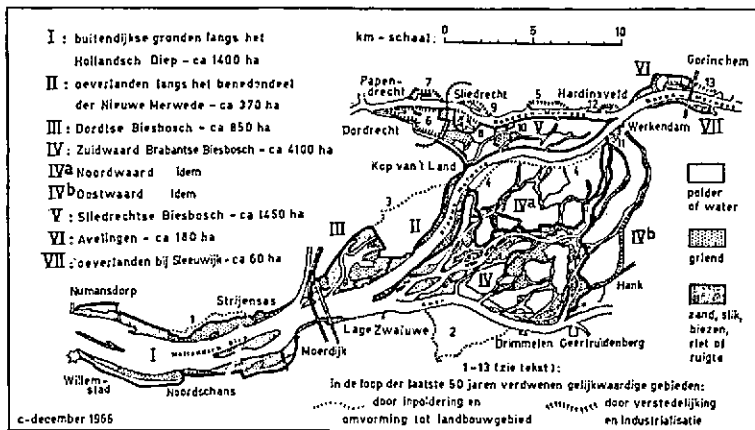
Artikel 1 lid 3 van deze wet zegt immers:

"Het periodieke vellen van griend- en hakhout wordt voor de toepassing van deze wet niet onder vellen begrepen". De griendcultuur, ook de terreinen van de getijdebossen, worden in deze Wet expliciet genoemd.

Lid 2 van hetzelfde artikel zegt voorts:

"Voor de toepassing van deze wet wordt onder herbepanting mede begrepen herbebossen en wordt onder vellen mede begrepen rooien alsmede het verrichten van handelingen, welke de dood of ernstige beschadiging van houtopstand ten gevolge kunnen hebben." Hieruit is te concluderen dat rooien van grienden, dus ook van getijdebossen, onderworpen is aan herplantplicht of herplant van bos of griend.

* Overdruk uit maandblad "Zien en Horen", nr 38, maart 1971

3 Achteruitgang van het griendareaal in Nederland en die van getijdewoedebossen in het bijzonder

De grafiek in het jaarverslag 1968 van het Staatsbosbeheer geeft hiervan een algemeen beeld. Volgens opgaven van de Nederlandse Bosstatistiek (Centraal Bureau voor de Statistiek/Staatsbosbeheer, uitgave 1966) besloeg de totale griendoppervlakte nog maar 4732 hectaren. Zestig jaren tevoren nog ongeveer 14.500 hectaren. In 1967 schatten wij de oppervlakte buitendijks gelegen grienden – getijdewoedebossen – op rond 2100 hectaren, als onderdeel van het totale griendoppervlak. Deze resten zijn gelegen in de provinciën Noord-Brabant en Zuid-Holland. Noord-Brabantse Biesbosch, de Zuidhollandse Biesbosch en enkele kleinere complexen langs de grote rivieren maken er deel van uit. Achteruitgang van griendoppervlak, waaronder de getijdewoedebossen, was duidelijk merkbaar in Zuid-Holland, de zuidelijke vleugel van de Randstad. Een provincie, waar oppervlakten bos het meest nodig lijken te zijn, mede om overwegingen, die niet alléén zijn gelegen in het vlak van de houtproductie. Bij het verschijnen van de volgende uitgave van de Bosstatistiek zal wellicht kunnen blijken, in hoeverre achteruitgang van het griendareaal in een provincie als Zuid-Holland het totale bebossingspercentage in dat gebied zal hebben beïnvloed. (Landelijk gezien, stijgt – zoals bekend – het bebossingspercentage.)

In 1968 werd – zie bovengenoemd jaarverslag – mede op grond van de verontrustende terugloop van het griendareaal in Nederland en in Zuid-Holland in het bijzonder, aan de herplantplicht voor grienden (art. 1 lid 2 van de Boswet) dezelfde uitvoering gegeven als die bij overige houtopstanden.

De griendoppervlakte van Nederland verminderde in ruim een halve eeuw met 2/3, die van de getijdewoedebossen met 1/3. Aangezien produktie in volume gemeten, op terreinen van getijdewoedebossen groter was dan die op binnendijks gelegen grienden, kan dit een van de redenen zijn geweest, dat de vermindering er niet zulk een grote vorm heeft aangenomen.

Griendtelers zagen in getijdewoedebossen groter kansen er het

griendbedrijf te blijven uitoefenen. In het totaalbeeld van de Nederlandse Bosbouw wordt de produktie, na afsluiting van de meeste zuidwestelijke zeegetaten van minder belang. (Burger, 1, p. 42.)

Het karakter van getijdewoedebossen zal volledig verdwijnen in het grootste zoetwatergetijdengebied, de Brabantse Biesbos. Eb en vloed zijn er weggefallen. Processen van verandering zijn nu begonnen na de afsluiting van het Haringvliet in 1970. Wellicht zullen wilgenbossen er veranderen – na massale sterfte? – in moerasbos van elzen, elzenbroekbos. Van aard en snelheid van zulke processen is niet veel bekend.

Dit jaar is er nog iets te zien hoe het er eens was en hoe bos en landschap er eens worden zullen. De overgangsfase is er begonnen.

4 Natuurbehoud en -beheer, recreatie en landschap; toepassing van natuurtechniek

Veel getijdewoedebossen zullen, hetzij verdwijnen op grond van realisatie van goedgekeurde gemeentelijke bestemmingsplannen (men denke bijvoorbeeld aan de vestiging van waterbekkens in het zoetwatergetijdengebied) – artikel 5 lid 1 van de Boswet – hetzij van karakter veranderen.

Behoud en ontwikkeling van flora en fauna, karakteristiek voor getijdewoedebossen, worden echter uit oogpunt van natuurbehoud van hoge waarde geacht. Daarom zal men op die restanten zuinig dienen te zijn. Behoud van die waarden is zonder meer technisch mogelijk langs die rivieren, welke in open verbinding met de Noordzee blijven. Zo langs Lek, de Oude Maas en het daarmee in verbinding staande Wantij. Ook daar liggen reservaten van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en van de Stichting "Het Zuid Hollands Landschap". Lichte aanpassingen aan de deltawerken – maximale hoog- en laagwaterstanden gaan niet zoveel verschillen – zijn hier en daar nodig. Wanneer voor die reservaten griendtelers kunnen worden gevonden, die er hun beroep wensen blijven uit te oefenen, zal fauna en flora als van ouds – zonder verandering van karakter – er in stand

kunnen blijven. In totaal gaat het misschien slechts om 400 à 500 hectaren. Daar zal dan talrijk waterwild en de schitterende flora en vegetatie van Nederlandse getijdewoestijnen een laatste uitwijkplaats hebben gevonden, zoals die sinds eeuwen aanwezig was in het wisselend spel van hoog en laag water. De vogelrijkdom van een gebied van wisselend water, slikken, biezengronden, rietvelden en getijdewoestijnen, de Dortse Biesbos, werd recent nog beschreven door Riemersma (5).

Het straks minder beweeglijke water van de Brabantse Biesbosch en het daar veranderende bos wordt op den duur wellicht niet minder waardevol; het wordt echt zeker anders. Dáár zullen geen getijdewoestijnen meer liggen. Wie zich in de gevarieerde wereld van natuurlijke rijkdommen der Nederlandse getijdewoestijnen wil verdiepen, neme eens een der boeken daarover ter hand, zoals dat van C. J. Verhey en zijn medewerkers, "de Biesbosch, land van het levende water"(8).

Reeds zijn enkele complexen, ook te land voor de wandelaar, die er niet tegen op ziet zich voor een min of meer zware excursie te kleden en te schoeien, met eenvoudige paden en bruggetjes ontsloten, zo, dat de waterhuishouding van de getijdewoestijnen niet is verstoord. Daar kan die wandelaar kennis maken met het merkwaardige landschap van water, slikken, biezengronden en getijdewoestijnen met hun bloemen en vogels. In sommige opzichten misschien nog beter dan zij, die met een boot dit soort gebieden bezoeken.

De grote verscheidenheid welke men in deze gebieden kan aantreffen zijn in grote mate het gevolg van de wijze waarop het buitendijkse griendbedrijf wordt uitgeoefend. Minstens eens in de vier jaren wordt het gewas gehakt, op veel plaatsen is het één tot drie jaren oud. Verschil in leeftijdsklassen geeft grote variatie. Oude, te weinig vitale grienden worden vernieuwd door stekken van stek, greppels en duikers worden er vernieuwd. Dit laatste soort meer open terrein geeft lichtminnende planten, soms met een zee van bloemen, gelegenheid tot tijdelijke massale ontwikkeling. Er ontstaan bijzondere fourageergelegenheden voor de vogelwereld. In reservaten is het bovendien verantwoord – om bijvoorbeeld broedende reigerachtigen van nestplaatsen te voorzien – hier en daar enkele hectaren te laten verwilderen. Het bevordert er de variatie in terreintypen. Oude ree- of grensbomen, nooit gehakte eenzame wilgen, markeren op vele plaatsen het halfnatuurlijke landschap. Knotwilgen en knotpopulieren vinden hier en daar een plaats. Ook zij verschaffen diverse diersoorten rust- en woonplaats. Deze afwisseling zoals die door de griendcultuur is ontstaan, is bevorderlijk voor een gevarieerd planten- en dierenleven. Daar, waar door afsluiting van zeegaten eb- en vloedwerking wegvalt, zouden schuilen en laadbakken griend- en bosprodukten uit de getijdewoestijnen niet meer kunnen afvoeren. Tot uit heel smalle krekken konden vaartuigen, beladen met rijshout van getijdewoestijnen produkt afvoeren. Zonder aanpassing van belang aan de deltawerken, uitdiepen van krekken, wordt afvoer, en daarmee de griendcultuur,

onmogelijk. Het gaat om vaartuigen met een laadvermogen van soms wel 100 ton.

In eeuwen gegroeide natuurwetenschappelijke waarden van getijdewoestijnen zouden ineens verloren kunnen gaan; aanwinst ervan zou, door het ontstaan van grote eenvormigheid, er nauwelijks tegenover kunnen staan. Vandaar, dat in enige uitgestrekte getijdewoestijnenreservaten thans dit soort aanpassingswerken plaats vindt om te trachten een afwisselend griendlandschap als onderdeel van het zo boeiende rivierlandschap – straks merenlandschap – te behouden. Afgewacht zal worden of griendtelers-ondernemers na de aanpassing het bedrijf zullen en kunnen willen voortzetten. Maar ook als dat gebeurt, zal men op zulke plaatsen niet meer van getijdewoestijnen kunnen spreken. Deze grienden gaan dan het karakter krijgen van binnendijks gelegen grienden. Wanneer de ontwikkeling niet in deze richting kan gaan is er met die aanpassingswerken nog geen man over boord. Door de mens of door de natuur – misschien een handje geholpen – zou de griend nog kunnen worden omgezet in een ter plaatse thuishorend loofbos en uitgediepte krekken zullen te zijner tijd zeker een functie hebben bij houtafvoer en recreatie van de watersporter en als schuilplaats voor waterwild.

5 Slot

Aan het eind van dit betoog is een literatuurlijst geplaatst. Misschien zijn de nummers op vrij willekeurige wijze geselecteerd, maar in genoemde publikaties worden in literatuurlijsten de weg gewezen aan hen, die zich in deze boeiende materie verder zouden willen verdiepen. Misschien ook was dit betoog eenzijdig te noemen. Ik hoop daarom van harte, dat de Redactie Ir. W. D. J. Tuinzing bereid zal willen vinden op verschillende aspecten, die hiervoor niet eens konden worden aangevoerd, eens dieper in te gaan.

Literatuur

- 1 Bosbouw in Nederland. Burger Hzn. D. Kon. Ned. Bosbouw Ver., Arnhem 1970.
- 2 Van der Esch, J. M. en J. L. Koolen. 1967. Hoe goed is de Biesbosch bekend? De Levende Natuur 70: 73-82.
- 3 Mennema J. Het Landschap van de Oude Maas. Verslag over het jaar 1966, gedaan door Gedeputeerde Staten aan Provinciale Staten van Zuid-Holland. 's-Gravenhage pp. 13-83.
- 4 Rappard, F. W. Getijdewoestijnen. 1967. Ned. Bosb. Tijdschr. 39: 473-486.
- 5 Riemersma, B. 1967. De Dortse Biesbosch als waterwildgebied, heden en in de toekomst. De Levende Natuur 70 : 205-209
- 6 Staatsbosbeheer. Jaarverslag 1968. p. 50.
- 7 Tuinzing, W. D. J. Modernisering van het griendbedrijf. Jaarverslag Commissie personeelvoorziening van de buitendijkse griend- en rietbedrijven. Roneo 1964/1965. Almkerk 1965.
- 8 Verhey, C. J. c.a. De Biesbosch, land van het levende water. Zutphen 1961.